چاخی ڕۆژنامەگەریی ئەلیکترۆنی

محەمەد عەبدوڵڵا کەلاری

داهێنان و دروستکردنی کاغەز لای چینییەکان، هەزاران ساڵ لەمەوبەر، قەڵەمباز و وەرچەرخانێکی گەورە بوو بۆ خزمەتی مرۆڤایەتی. گرنگترینیان پاراستنی بەشی هەرە زۆری کولتووری مرۆڤایەتی بوو لە فەوتان. دواتر داهێنانی چاپخانە و کاغەزی چاپکراوی کردە سەرچاوەی گواستنەوەی زانست و زانیاری و بیر و ئەندێشەی زانایان. یەکەم ڕۆژنامە لەسەر زەمینی ئیمپراتۆریەتی چینییەکاندا سەری هەڵدا، لە چەرخی حەوتەمی زایینییەوە هەواڵ و زانیاری لەبارەی بۆنە و ڕووداوەکانەوە، لەشاری پەکین و دەوروبەریدا بڵاو بووەوە، بەڵام یەکەم ڕۆژنامەی ئەوروپایی لە نەوەدەکانی چەرخی شازدەمدا بڵاو بووەوە، تاکو شەستەکانی چەرخی نۆزدەم ڕۆژنامە نەیتوانی وەکو هۆکارێکی کارای میدیایی ڕۆڵی خۆی بەرجەستە بکات.

ڕۆژنامە بەردەوام لەڕووی ژمارە و جۆر و ناوەڕۆک و ئاستی کاریگەرییەوە لە گۆڕانکاریدا بووە، بەمەبەستی بەجێ هێشتنی کاریگەرییەکی زیاتر لەسەر خوێنەر، بۆیە لەگەڵ پێشکەوتنە تەکنەلۆژی و داهێنانە نوێیەکانی ئەو بوارە، پرۆسەی بەجیهانی کردنی گەیاندن و زانیارییەکان سەری هەڵدا. ئەگەرچی ڕیشەی ئەو پرۆسەیە بۆ ناوەڕاستی چەرخی نۆزدەم دەگەڕێتەوە، بەڵام دیاردەیەکی چەرخی بیستەمە، چونکە لەو زەمەنەدا کرداری گەیاندن و گەیاندنی زانیارییەکان لە پێوەرێکی جیهانیدا بوونە تایبەتمەندییەکی هەمیشەیی و دیاری بواری میدیاو ئابووری و کایە کۆمەڵایەتییەکان.

ئەگەر دۆزینەوەی چاپ لەلایەن (گۆتێنبێرگ)ەوە بە سەرەتای دەرکەوتنی ڕۆژنامە دابنرێ بەو مانایەی ئەمڕۆ بەسەریدا بڕاوە، ئەوە داهێنانی ئینتەرنێت و

بڵاوبوونەوەی بەشێوەیەکی خێرا و فراوان لە زۆربەی وڵاتانی جیهاندا چەندین گۆڕانکاری بنەڕەتی لە ڕۆژنامە و پیشەی ڕۆژنامەگەریدا بەرپاکرد و بووە مایەی دەرکەوتنی جۆرێکی نوێ لە ڕۆژنامە کە بە ڕۆژنامەی ئینتەرنێتی (Electronic News Paper) یان ڕۆژنامەی ناکاغەزی (Paperless News Paper) ناسراوە و بە وێنەی ڕۆژنامەی چاپکراو لەشێوە کلاسیکییەکەی ئێستادا کەوتە خۆسەپاندن لە قۆناغی بەکارهێنانیدا، یان مامەڵەکردن لەگەڵیدا لەلایەن جەماوەرەوە، پاشان وەک جێگرەوەیەک بۆ ئەو جۆرەی ڕۆژنامە لەکاتی گەیشتنی بە قۆناغی پشت پێ بەستنی لەلایەن خوێنەرانەوە.

ئاسانترین شێوازەکانی پێشکەشکردنی بابەتەکان لە ئینتەرنێتدا بەوە باس دەکرێ کە (چاپکراوێکە لەگەڵ هەندێ زیادەدا) و بریتییە لە دەقێکی نووسراو لە بابەت کە تێیدا سەرچاوەی دیکە لەخۆدەگرێ وەک وێنەی فۆتۆگرافی و بڕگە دەنگییەکان، یان وێنە گیراوەکان بە ڤیدیۆ، یان ئاماژەکردن بە ماڵپەڕی تری ئەلیکترۆنی تا زانیاری زیاتر بەدەست بکەوێ. بەشێوەیەکی خێرا سیستمی پەخشی ڕادیۆیی و تەلەفزیۆنی بەهۆی چالاکی کۆمپانیا گەورەکانەوە گەشەی کرد، ئەم جیهانیگیرییە میدیاییەش لە چەرخی بیستەمدا بەرجەستە بوو. بوونی سەرمایە، توانای داهێنان، هێزی کاری پێشکەوتوو، کۆمپانیا فرە نەژادەکان لە ڕۆژئاوادا، فاکتەری سەرەکی سەرهەڵدان و پراکتیزەبوونی ئەو پرۆسە جیهانگیرییەیە.

ڕۆژنامەگەری ئەلیکترۆنی کۆکەرەوەی واتای ڕۆژنامەگەری و سیستمی دۆسیەی زنجیرە یەک لەدوای یەکەکانە، بڵاوکراوەیەکی ئەلیکترۆنی ڕووداوە هەنووکەییەکانە، ئیتر بابەتە گشتییەکان بێ، یان تایبەتییەکان، لە ڕێگەی دەزگای کۆمپیووتەر و بەهۆی تۆڕی ئینتەرنێتەوە بەرهەم دەهێنرێ، لە هەندێ کاتیشدا ڕۆژنامەی ئەلیکترۆنی پەیوەستە بە ڕۆژنامە کاغەزییە چاپکراوەکانەوە. زۆرجار ئاماژە بۆ بەکارهێنانی (یاسای زانیارییەکان) دەکرێ، لەهەمان کاتیشدا ئاماژە بۆ بەکارهێنانی تۆڕی ئینتەرنێت دەکرێ بەمەبەستی گەیشتن بە سەرچاوەی زانیاری و بەڵگەنامە لەبارەی ملیۆنان بابەتەوە. ڕۆژنامەگەری ئەلیکترۆنی جۆرێکە لەو پێوەندییەی کە لەنێوان مرۆڤەکاندا بەدی دێ لە ڕێگەی فەزای ئەلیکترۆنی، ئینتەرنێت، تۆڕەکانی زانیاری و گەیاندنەوە، هەروەها هونەر و شێواز و ئەو توانایەی کە لە ڕۆژنامەگەری کاغەزیشدا بەکاردێ، لەگەڵ میکانیزم و هۆکاری گەیاندن و تەکنەلۆژیای تردا گونجاو بێ، کە لەگەڵ ئەو فەزا ئەلیکترۆنییەدا، وەکو ناوەندێکی گەیاندن لەوانەش بەکارهێنانی دەق و دەنگ و ڕەنگ و ئاستە جیاوازەکانی تری کارلێک لەگەڵ وەرگردا، بۆ ئاگاداربوون لە دۆخی ڕابردوو و ئێستاو ئاییندە، هەروەها شیکردنەوە و گەیاندنی بە جەماوەر بەشێوەیەکی خێرا لە ڕێگەی ئەو فەزا ئەلیکترۆنییەوە.

ڕۆژنامە ئەلیکترۆنییەکان ئەو ڕۆژنامانەن کە ئینتەرنێت وەکو کەناڵێک بۆ بڵاوکردنەوەی وشە و دەنگ و ڕەنگ بەشێوەیەکی زیندوو، هەروەها هەواڵ و زانیارییەکان بەکاردێنن. ڕۆژنامەگەری ئەلیکترۆنی بریتییە لەو ڕۆژنامانەی کە لەسەر تۆڕی ئینتەرنێت بڵاو دەبنەوە، وەکو ڕۆژنامەیەکی چاپکراو لەسەر شاشەی کۆمپیووتەر، کە ناوەڕۆک و دەنگ و ڕەنگ و وێنەی جوڵاو لەخۆ دەگرێ، کە فۆرمێک، یان زیاتری لە ڕۆژنامەی کاغەزی هەیە، یان کورتەیەک لە تەواوی ناوەرۆکی ئەو ڕۆژنامەیە، رووبەرێکی فراوان بۆ ئازادی ڕادەربڕین و خزمەتگوزاری بەکۆ گەیاندن دابین دەکات. لە ڕێگەی ئەو خزمەتگوزارییە گەورەیەی کە تۆڕی ئینتەرنێت پێشکەشی دەکات، ڕۆژنامەگەری ئەلیکترۆنی توانیویەتی بەشێوەیەکی بەرچاو خۆی لە گۆڕەپانی میدیادا بسەپێنێت و وەک ڕکابەرێکی ڕۆژنامەگەری کاغەزی دەربکەوێ، سەرەڕای بوونی نەوەیەکی نوێ کە پێی وایە کلیک کردن و گەیشتن بە سەرچاوەکانی هەواڵ و زانیاری زۆر لە هەڵدانەوەی پەڕەکان ساناتر و چێژی زۆرترە.

فەزای چاپکردن و بڵاوکردنەوەی زانیارییەکان لەژێر کاریگەری و گۆڕانکارییەکی گەورەی تەکنەلۆژی و پێشکەوتنێکی بەردەوامی ئازادی بیروڕادایە. کە ئەو کاریگەرییە لە هەموو بوارەکاندا دەرکەوتووە و بە جوانی هەستی پێدەکرێ، لەوانەش هۆکارەکانی میدیا. ئەو پێشکەوتنە سەرەتا لە داهێنانی وشەی چاپکراو و پاشان دەستکەوتە مەزنەکانی مرۆڤ وەک داهێنانی تەلەگراف و بێ تەل و تەلەفۆن و ڕادیۆ و تەلەفزیۆن و دەرکەوتنی کەناڵی ئاسمانی و کۆمپیووتەر دەستی پێکردووە تاکو

تۆڕی جاڵجاڵۆکەی جیهانی و دەرکەوتنی بڵاوکردنەوەی نامەخانەی ئەلیکترۆنی و دواتر ڕۆژنامەگەری ئەلیکترۆنی کە فۆرم و شێوازێکی نوێی میدیایە لە ڕێگەی ئینتەرنێتەوە و توانایەکی زۆری لە گۆڕینەوەی ناوەڕۆکدا هەیە. ڕۆژنامەگەری ئەلیکترۆنی لە ئاکامی پێشکەوتنی تەکنەلۆژیای گەیاندن و تۆڕی وێبی جیهانی زیاتر پەرەی سەند و بووە هێمایەکی دیاری شۆڕشی زانیارییەکان کە شۆڕشی زانیارییەکانیش بۆ خۆی دەرەنجامی شۆڕشی تەکنەلۆژیای دیجیتاڵی و کۆمپیوتەر و ئینتەرنێت بوو. ئێستا ڕۆژنامەی ئەلیکترۆنی بەشێوەیەکی زیاتر لە ڕۆژنامەی کاغەزی دەخوێنرێتەوە، بەڕای چاودێران ئاییندەی ڕۆژنامەگەری جیهانی ڕۆژنامەی ئەلیکترۆنییە، ئەمەش نەک لەبەرئەوەی ئەم ڕۆژنامەیە بە بێ بەرانبەر، یان خوێنەر بۆماوەی چەند کاتژمێرێک تۆڕی ئینتەرنێت بەکاردێنێ، بەڵکو لەبەرئەوەی ڕۆژنامەی ئەلیکترۆنی لە ناوەڕۆکدا لە ڕۆژنامەی کاغەزی جیاوازە.

بەردەوامبوون لەسەر خوێندنەوەی ڕۆژنامە چاپکراوەکان بە ڕێژەیەکی کەم لەلایەک، لەلایەکی تریشەوە ئارەزووەکانی ئەو ڕۆژنامانە لە بەردەوامبوون بۆ گەیاندنی پەیامەکەیان وای کرد، هەندێ لە چاپکراوەکان لەسەر تۆڕی ئینتەرنێت هەندێ ناوەڕۆکی زانیارییەکانیان بڵاو بکەنەوە، بەو هیوایەی بخرێنە بەردەم خوێنەری نوێ کە پێشتر زانیاری پێویستیان سەبارەت بەو ڕۆژنامەیەو ئەو سیاسەتەی پەیڕەوی دەکات نەبووە. بەو هیوایەش هاوکارییان بکات بۆ دووبارە بڵاوبوونەوەی ڕۆژنامەکە بەشێوەیەکی بەرفراوان، بەڵام وادەردەکەوێ ئەم ئامانجانە بەو شێوەیەی ئەو ڕۆژنامانە چاوەڕێیان دەکرد، نەهاتنە دی. سەرباری بڵاوبوونەوەی خوێندەواری و بەرزبوونەوەی ئاستەکانی لانی کەم لە وڵاتە پێشکەوتووەکاندا، بەڵام نەوەی نوێ زۆر گرنگی بە خوێندنەوەی ڕۆژنامە نادات و ئەوەی پێ باشە لە ڕێی ئامرازەکانی ترەوە چاودێری هەواڵەکان بکات و زانیارییەکان وەربگرێ، ئەمە سەرەڕای ئەوەی ئەو زانیارییانە ناگەنە ئاستی ئەو زانیارییانەی کە ڕۆژنامەکان بڵاویان دەکەنەوە لە ڕووی وردی لێکدانەوەیان بەشێوەیەکی بابەتییانە.

بۆ یەکەم جار لە ئایاری ساڵی ١٩٩٢ دا، ڕۆژنامەی (شیکاگۆ ئۆن لاین) وەک ڕۆژنامەیەکی ئەلیکترۆنی بە شێوازە کلاسیکییەکەی لە ویلایەتە یەکگرتووەکان لەسەر تۆڕی ئەمریکا ئۆن لاین لەلایەن شیکاگۆ تریبوونەوە بڵاوکرایەوە. دەرکەوتنی ڕۆژنامەکان لەسەر تۆڕی ئینتەرنێت زۆر هێواش بوو، بەتایبەتی لەسەر وێب، کە لەسەرەتای نەوەدەکانەوە دەرکەوت، (مارک دیوز) لەو بارەیەوە دەڵێ: "لە هەشتاکاندا هەواڵەکان لە سیما دیارەکانی تۆڕی ئینتەرنێت بوو، بەڵام لە (web)دا، دەرکەوتنی هەواڵەکان دواکەوت". لە گرنگترین دەستپێکەکانی، گۆڤاری (wired) بوو کە لە کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٩٣دا دەرکەوت، هەر لەو ساڵە ئێزگەی ئینتەرنێتی و دواتر ڕۆژنامە و گۆڤاری تریش دەرکەوتن.

لە قۆناغەکانی پێشووتردا لەسەر تۆڕی بازرگانی بوون، وەک (ئەمەریکا ئۆن لاین، برود جی، کمبیوسێرڤ) لەساڵی ١٩٩٤دا، پرۆسەی بڵاوکردنەوەی ڕۆژنامەکان لەسەر تۆڕی ئینتەرنێت دەستیان پێ کرد. لەبارەی ئەزموونی (دەیلی تیلیگراف) دیوز دەڵێ: یەکێکە لە سەرەتاییترین ماڵپەڕەکانی ڕۆژنامە ئەوروپییەکان لەسەر تۆڕی ئینتەرنێت کە لە تشرینی دووەمی ١٩٩٤ەوە بڵاو دەکرێتەوە و زیاتر لە یەک ملیۆن بەشداربووی لە کۆپییە ئەلیکترۆنییەکاندا هەیە، ئەوەش بە سەرەتای کرانەوەی ئینتەرنێت بە ڕووی جیهاندا دادەنرێ، بەڵام لەساڵی ١٩٩٥ەوە توانی زۆرترین ڕۆژنامەی ئەلیکترۆنی لە وڵاتانی تری جیهان لەخۆ بگرێ، کە پێش ئەو مێژووە زۆربەی ڕۆژنامە ئەلیکترۆنییەکان ئەمەریکی بوون و ژمارەیان زیاتر لە ٦٠ ڕۆژنامە بوو. لەساڵی ١٩٩٦ەوە بەکارهێنەران لە سەرانسەری جیهاندا ئینتەرنێتیان وەک سەرچاوەیەکی زانیاری ڕۆژنامەگەری درک پێ کرد.

ڕۆژنامەی (لیبراسیۆن)ی چەپڕەو کە ڕۆژنامەیەکی ڕۆژانەی نیشتمانییە لە فەرەنساو خاوەنی ٨ ملیۆن خوێنەرە کە هەموو ڕۆژێک لەو ڕۆژنامەیەوە بەدواداچوون لەسەر ڕووداوەکانی ژیان دەکەن، بەڵام ئێستا ئەو ڕۆژنامەیە ڕۆژ لەدوای ڕۆژ لە قەیرانێکی زۆر ئاڵۆز و توند نزیک دەبێتەوە کە ڕەنگە بەهۆی پەیدابوون و سەرهەڵدانی نوێترین و زۆرترین ڕۆژنامەی بەربڵاوی ئەلیکترۆنی هێندەی تر بە دوو قات و سێ قات بەرەو ڕووی بێ هەرمێنی و زیان ببێتەوە. (جاک ئاتالی) نووسەری ڕۆژنامەی ناوبراو ئاماژەی دا کە "ڕۆژنامە

ڕۆژانەییەکان بەدەر لە نیگەرانی خۆیان بۆ ئەو ڕەوشە ناهەموارەی کە ناتوانن بەرەنگاری ببنەوە، ئێستا لە جموجوولّدا وەک لاشەیەکی سست و مردوون، چونکە ئاسانکارییەکان لە ئینتەرنێتدا ئێستا بوارەکانی خۆی سەپاندۆتەوە سەر نووسراوی ئەو میدیایەی کە لە هەڵسوکەوتی کەناڵ و میدیا جیاجیاکانەوە ئاماژەی پێدەکرێ، لەهەمان کاتدا بەرفراوانبوونی ڕێژەی دانیشتوان لە وڵاتی فەرەنسا بەتایبەتیش لە گشت دنیادا قۆناغێکی سەرەکی و گرنگە بۆ بەستنەوەی هۆکارەکانی میدیا و هەوڵە جیهانییەکان لەناو تۆڕی ئینتەرنێتدا". (ئاتالی) دەڵێ: "دروستبوونی چەرخی ڕۆژنامە ئەلیکترۆنییەکان بارودۆخێکی زۆر قورسی بۆ ئەو ڕۆژنامە نیشتمانییە دروست کردووە کە لە پازدە ساڵی ڕابردوودا قەبارەی کارەکانیان بە ڕێژەی ٥,٧ ٪ بەرەو سستبوون و چوونە دواوە چووە".

لە نەوەدەکانی سەدەی ڕابردوودا کەشێکی ڕەشبینی سەبارەت بە ئایندەی پیشەسازی ڕۆژنامەوانی هەبوو، ئەمەش لە ئاکامی بڵاوبوونەوەی بەکارهێنانی ئینتەرنێت بوو کە توانایەکی زۆری لە بڵاوکردنەوەی هەواڵەکانی بەشێوەیەکی یەک لەدوای یەک و زۆر بە پەلە هەیە. دوای ئەوەش کە ڕیکلامەکان ڕوویان تێکرد، ئیتر لەوکاتەوە ئەو بۆچوونە هەیە کە لەم سەدەیەدا (ڕۆژنامەی ئەلیکترۆنی) ڕۆژنامەی کاغەز دەسڕێتەوە. هیچ ڕۆژنامەیەکی گرنگ لە وڵاتانی جیهاندا نییە کە سایتێکی لەسەر تۆڕی ئینتەرنێت نەبێ، پێشکەوتنی ئەم بوارەش چاوەڕوان دەکرێ لەسەر حسێبی ڕۆژنامە چاپکراوەکان بێ، لەم بارەیەوە (جۆن سکویارز)ی گەورە پیاوی بواری ڕۆژنامەوانی وتی "ڕۆژنامەی چاپکراو مرد، پێویستە پیشەسازی ڕۆژنامەوانی گرنگییەکی زۆر بە بڵاوکردنەوەی ئەلیکترۆنی بدات". ئەوەش ئێستا بەڕاستی ڕوودەدات، ئەوەتا ڕۆژنامە گەورەکان بەبێ بەرانبەر مانشێتی ڕۆژنامەکانیان لەگەڵ کورتکراوەی هەواڵەکان بەنامەی ئەلیکترۆنی بۆ ئەوانە دەنێرن کە داوای دەکەن، ئەمەش خزمەتێکی گەورەیە بۆ ئەو کەسانە کە کاتیان بۆ خوێندنەوەی ئەو ڕۆژنامانە نییە، یان ئەو کەسانەی کە ئەو ڕۆژنامانەیان لەکاتی گونجاودا بەدەست ناگات.

ڕەنگە ئەم نموونەیە زیاتر لە ئاییندەدا بڵاو ببێتەوە بەو پێیەی کە ژیان ئاڵۆز بووە و خەڵکی کاتیان نییە سەرجەم ڕۆژنامەکە بخوێننەوە. لەم بارەیەوە ڕۆژنامەی (نیویۆرک تایمز) لە مانگی ئۆکتۆبەری ٢٠٠٥ ڕایگەیاند ڕۆژنامەکەی بە تەواوی لەسەر تۆڕی ئینتەرنێت بڵاو دەکاتەوە، ئەم بڵاوکردنەوەیەش وێنەیەکی تەواوی چاپکراوی ئەو ڕۆژنامەیەیەو سەرجەم وتارەکان و وێنەی ڕەنگاورەنگ و ڕیکلامەکان لەخۆ دەگرێ و بەشێوەیەکی ئۆتۆماتیکی هەموو بەیانییەک بۆ بەشداربووانی دەنێرێ، دەشتوانن لای خۆیان بیهێڵنەوەو هەر کاتێک بیانەوێ بگەڕێنەوە سەری. لەلایەکی ترەوە ڕۆژنامەی (گاردیان)ی بەریتانی قەبارەی لاپەڕەکانی خۆی گۆڕی، تاکو گونجاو بێ بۆ گرنگیدان بە بڵاوکردنەوەی وێنەی ڕەنگاوڕەنگ، هەروەها گۆڕانکاری لەشێوازی هەواڵەکانیدا ئەنجام دا. نزیکەی نیوەی ئەوانەی ڕۆژنامەکان لەسەر شاشەی کۆمپیوتەر دەخوێننەوە، خوێنەری ئەو ڕۆژنامەیە، یان ڕۆژنامەیەکیتر نین. (گاردیان) ئەوەشی ڕاگەیاندووە لە سەرجەم بابەت و لێکدانەوە و وتارەکان کە لە چاپ کراوە کاغەزییەکەیدا بڵاوکراوەتەوە لەسەر تۆڕی ئینتەرنێتیش بڵاوی دەکاتەوە، بێ ئەوەی هیچی لێ کەم بکاتەوە، یان گۆڕانکاری بەسەردا بهێنێ، هەروەها بە بێ بەرانبەریشە و ڕێگە بەخوێنەران دەدات، بەتایبەتی ئەوانەی دەرەوەی بەریتانیا، ئەو بابەتانەشیان بکەوێتە بەردەست کە ئەرشیف کراون.

سەرچاوەکان:

– د. مؤيد عبدالجبار الحديثي، العولمة الأعلامية و الأمن القومي العربي، ط١، الدار الأهلية للنشر والتوزيع، عمان، ٢٠٠٤.

– د. حنان يوسف، تكنلوجيا الأتصال و مجتمع المعلوماتية، ط٢، أطلس للنشر و الأنتاج الأعلامي، القاهرة، ٢٠٠٦.